

Список використаних джерел

1. Гурмак В. Медаль: проблеми жанрової класифікації. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 27. С. 214 - 220. URL:<https://zenodo.org/record/33961#.YvELIRRBwdU>
2. Меморіальний сайт Карла Гьотца. URL: <https://karlgoetz.com/Gallery.aspx>
3. Röhl John C. G. Kaiser Wilhelm II into the abyss of war and exile 1900_1941 .Cambridge: Cambridge University Press, 2014 – 1562 p.URL: [https://prussia.online/Data/Book/wi/wilhelm-2-into-the-abyss-of-war-and-exile-1900-1941/Röhl%20J.%20Wilhelm%20II.%20Into%20the%20Abyss%20of%20War%20and%20Exile,%201900-1941%20\(2014\),%20OCR.pdf](https://prussia.online/Data/Book/wi/wilhelm-2-into-the-abyss-of-war-and-exile-1900-1941/Röhl%20J.%20Wilhelm%20II.%20Into%20the%20Abyss%20of%20War%20and%20Exile,%201900-1941%20(2014),%20OCR.pdf)
4. Weisser B., Medailleure in Deutschland während des Ersten Weltkrieges, Teil 10: Karl Goetz und Martin Götze //MünzenRevue – 2015 - № 7-8 – s. 43-50. URL: https://www.academia.edu/31370265/Medailleure_in_Deutschland_während_des_Ersten_Weltkrieges_Teil_10_Karl_Goetz_2_und_Martin_Götze_2015_

КОЛЕСНИК К.Е., к. іст.н., доцент

ІХНЕНКО С.О., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Український державний університет залізничного транспорту
м. Харків, Україна

АНГЛО-ІРЛАНДСЬКА КНИЖКОВА МІНІАТЮРА У РАННЬОМУ СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

Англо-ірландська книжкова мініатюра раннього Середньовіччя – самобутній жанр образотворчо-художньої форми, який р'явився у релігійних книгах, переписаних та прикрашених ченцями на територіях Ірландії та англосаксонських королівств у VI–IX ст.

Поява перших ілюстрованих рукописів на англо-ірландських землях належать до VI століття. Книга була прийнята язичницькими народами Британії не стільки як джерело знань із християнської віри, скільки як магічний артефакт, дар нового християнського бога – що освячує життя, що обіцяє торжество добра над злом, дає силу і оберігає від ворога.

Провідними центрами створення англо-ірландських книжкових мініатюр були монастирі, серед яких особливо виділялись монастир на острові Айона, заснований святим Колумбою у 563 році, та монастир на острові Ліндісфарн, заснований у 635 році святим Айданом.

З появою монастирів спочатку в Ірландії, а згодом і в Британії починається переписування текстів Святого Письма, літургійних і теологічних книг. Переписування книг було одним із головних обов'язків ченців. При виготовленні

книг ченцями існував чіткий поділ праці: один – скріба – писав текст, інший – рубрика тор – заголовки, а ілюмінатор виконував ініціали та малюнки. Монастирські переписувачі та ілюмінатори створили новий тип книги, де текст, декор та ілюстрації з'єднані в один цілий і єдиний витвір мистецтва [1, с. 164].

Оскільки ірландці вважали за своє основне завдання місіонерську діяльність, найчастіше вони переписували тексти Нового Завіту. Декор цих рукописів – одне з найвищих здобутків книжкового мистецтва європейського середньовіччя.

На формування англо-ірландського мистецтва вплинули три культурні традиції: кельтська, німецька та середземноморська. Вже у VII столітті поєднання цих двох традицій відчувається у художній творчості Британських островів. Це мистецтво залишило свій відбиток і там, де побували ірландські місіонери – в Шотландії та Нортумбрії [2, р. 13].

На Британських островах складається і набуває широкого поширення орнаментальний стиль, особливо виражений у книжковій мініатюрі. Характерні особливості цього стилю – лінійно-площинне трактування форм та геометризм, які проявились і в зображенні людини [3].

Цей стиль остаточно склався у другій половині VII століття в Західній Англії, в Нортумбрії. З нортумбрійських монастирів вийшли всі найкращі рукописи цієї школи, найголовнішими з яких є кілька євангелій – так звана «Книга з Дарроу» (близько 700 р.), Ліндісфарнське Євангеліє (початок VIII ст.), Євангеліє з Ехтернаха (середина VIII ст.), «Келлська книга» (близько 800 р.).

Книжковий лист в Англії та Ірландії став об'єктом прикраси. Початкові сторінки книг або їх частин відкривались великими ініціалами складних і навіть химерних обрисів. Вони складно орнаментовані характерними для цієї культури витончено різноманітними плетіннями. Іноді й весь текст на такій початковій сторінці не писався, а вимальовувався подібними прикрашеними і відносно великими літерами і складав разом з ініціалом площинно-декоративну композицію у візерунковій рамці. Все це розфарбовувалось блакитною, жовтою та червоною фарбами [4, р. 14] (Рис.1).

Особливістю стилю англо-ірландської літератури є використання так званих килимових сторінок. Килимова сторінка – це унікальний тип орнаментальної композиції, що застосовувався в ірландських манускриптах. Декоративна заставка поширювалася на весь простір листа, без жодних текстових включень, і складалася виключно з орнаменту, в деяких випадках підпорядкованого абрису хреста. В ірландській мініатюрі візерункове заповнення простору всередині перетинок хреста відрізняється незвичайною складністю і витонченістю. Килимові сторінки покриті, подібно килиму, знаменитим

плетеним кельтським орнаментом, в нетрях якого причаїлися дивовижні звірі і птахи (Рис.2).

Рис.1. Початок Євангелія від Марка.
Келлська книга

Рис.2. Килимова сторінка Євангелія з
Ліндісфарну

Плетені і спіральні візерунки, за задумом їх творців, мали, крім художньої, ще й важливу охоронну функцію. Кельтське язичництво наділяло такі орнаменти, що символізують чи то переплетення гілок в священних гаях, то чи бурління спінених хвиль, здатністю відводити лихе око і нейтралізувати чаклунські чари. Килимові сторінки нібито охороняють священний текст від зазіхань сил Хаосу. Згідно з іншою гіпотезою, килимові сторінки є образотворчими алюзіями на багато оздоблені дорогоцінні скриньки – книжкові релікварії.

В орнаментуванні килимових сторінок можна виділити велику різноманітність рослинних і тваринних мотивів кельтського походження. Простежується і середземноморський вплив, характерний для візантійського декоративного мистецтва – рівносторонній хрест в центрі килимової сторінки. Кожна сторінка із символічним зображенням одного з євангелістів супроводжується наступним за ним килимовою сторінкою. На одному з аркушів символи всіх чотирьох євангелістів зібрані разом і з'єднані хрестом.

Англо-ірландська ілюстрація досягає розквіту у VIII столітті. У цей час працювало безліч скрипторіїв в Ірландії та в заснованих ірландськими місіонерами монастирях на островах Айона та Ліндісфарн та у сусідній з Ліндісфарном північно-східній провінції Британії – Нортумбрії. Оформлення рукописів у цей період характеризується злиттям кельтського та

англосаксонського орнаментів, ускладненням малюнка та віртуозною каліграфією.

Книга з Дарроу являє собою найбільш ранній повністю декорований текст Євангелія і провіщає корінну для всього острівного мистецтва концепцію прикраси священного тексту. З приводу датування Євангелія з Дарроу є суперечливі думки, проте більшість дослідників відносить його створення до кінця VII століття. Ілюстратори Євангелія з Дарроу, підтримували кельтську традицію плетеного орнаментування [4, р. 60] (Рис.3).

Євангеліє з Ехтернаху – ілюмінований рукопис Євангелія з монастиря Ехтернах, створений в Ірландії у 690-715 роках. Як і в книзі з Дарроу, євангелісти в Ехтернахском манускрипті представлені скоріше символами, ніж портретами. Зображення святого Матвія найбільш схематично: його тіло складається з петель, з яких висовуються бліда голова і маленькі ноги. У довгих руках він тримає розкритим своє Євангеліє, початкові слова якого ясно читаються. За святим знаходиться стилізований трон. Смугастих орнамент навколо, в чомусь схожий з орнаментами книги з Дарроу, утворює разом із зображенням святого хрест.

Рис.3. Євангеліє з Дарроу

Рис.4. Лев Святого Марка з Євангелія з Ехтернаху

Примітно зображення лева святого Марка. Складна форма його нагадує піктську різьбу, проте граціозність і поважність, з якими стрибає лев, перевершують всі подібні зображення (Рис. 4).

Ліндісфарнське Євангеліє, створене Едфрітом, єпископом Ліндісфарна, між приблизно 690 роком та його смертю в 721 року, виконане у стилі книги Дарроу, але більш детальному і складному. Усі літери на сторінках, що починаються з Євангелій, багато прикрашені єдиною композицією, а багато двосторінкових вступів виконані як єдине ціле, при цьому килимові сторінки звернені до початкової сторінки на початку кожного Євангелія. В книзі є чотири портрети євангелістів, явно запозичені з класичної традиції, але оброблені без будь-якого почуття глибини; межі навколо них набагато простіші, ніж оформлення сторінок тексту, і явно просліджується відчуття двох стилів, які Едфріт не намагається повністю об'єднати. Килимові сторінки надзвичайно складні і чудово виконані [4, р.91] (Рис. 5).

Справжнім шедевром англо-ірландської книжкової мініатюри є Келлська книга, створена ірландськими ченцями приблизно в 800 році. Це ілюмінований рукопис чотирьох Євангелій християнського Нового Завіту. Текстам Євангелій передують інші тексти, включаючи «канонічні таблиці», або відповідності євангельських уривків, спільних для двох або більше євангелістів; резюме євангельських оповідань та передмови, що характеризують євангелістів. Цей твір є найвідомішим із середньовічних ілюмінованих рукописів завдяки складності, деталям та величчю ілюстрацій [5, р.24].

Келлська книга – це вершина майстерності в створенні рукописних книг в період з кінця VI до початку IX століть в монастирях Ірландії, Шотландії та Північної Англії. Велика кількість мініатюр і прикрас в книзі з Келлса просто вражає – практично жоден зі збережених 339 аркушів без них не обходиться. Абстрактний декор та зображення рослин, тварин та людських фігур підкреслюють текст з метою прославлення життя та послання Ісуса та постійного привертання уваги читача до його атрибутів та символів.

Є цілі сторінки оформлення таблиць канону; символи євангелістів Матвія (людина), Марка (лев), Луки (теля) і Іоанна (орел); вступні слова Євангелій; Діва з немовлям; портрет Христа; складні розповідні сцени, зокрема сцени, що зображують арешт Христа і його спокусу дияволом (Рис.6). Сторінка, що представляє розповідь Матвія про Різдво Христове, є найвідомішою сторінкою в середньовічному мистецтві (Рис. 7). Є портрети Матвія та Іоанна, але жодного портрета Марка чи Луки не збереглося. Ймовірно, вони були виконані, як і інші основні сторінки рукопису, на окремих аркушах, і вважається, що з часом вони відірвалися і були загублені.

Рис. 5. Євангеліє з Ліндісфарну

Рис. 6. Келльська книга. Символи Євангелістів

Повторюючи традиційний тип колонного портика, таблиці Келльської книги створюють вражаючі за багатством фантазії форми. Тимпани над колонами заповнені стилізованими символами євангелістів. Спіралеподібні орнаменти і плетіння покривають і стовбури лінійно окреслених колон з умовно позначеними у вигляді квадратів капітелями і розгорнутими на площині листа круглими підставами баз, також прикрашеними орнаментом [4, р. 105] (Рис. 8).

Достатком і віртуозністю декорування вражає і весь текст Келльської книги, засіяний яскраво розцвіченими фігурками людей, звірів, птахів. Вони акцентують початок фраз, заповнюють порожнечі в рядках, вклинюються між ними, а іноді і в середину тексту. З невичерпною фантазією і свободою малюнка прикрашають ілюмінатори кодексу обрамлення «портретів» євангелістів, а також величезні ініціали заголовних листів Євангелій.

На тлі занепаду образотворчості в ранньому середньовіччі ірландські рукописи стали ланкою у розвитку мистецтва цієї епохи, свідчивши про існування потужної самостійної, неантичної, образотворчої традиції, що має орнаментальний характер.

Рис. 7. Келльська книга.
Монограма Хи-Ро

Рис. 8. Канонічна таблиця з
Келльської книги

Список використаних джерел

1. Чумаченко О. П. Мініатюра як образотворча інтерпретація тексту в контексті розвитку культури Середньовіччя. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* 2023. № 1. С. 163–168. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4845/Visnyk_1_2023-163-168.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Brown, M. *Understanding Illuminated Manuscripts.* J. Paul Getty Museum, 1994. 130 p. URL: <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/0892364467.pdf>
- 3, Фетисова О. Книжкові мініатюри Середньовіччя. *Музей книги ХОУНБ ім. Олесья Гончара.* URL: <https://museum.lib.kherson.ua/knizhkovi-miniatyuri-serednovichchya.htm>
4. Calkins, Robert G. *Illuminated Books of the Middle Ages.* Ithaca, New York: Cornell University Press, 1983. – 341 p, URL: <https://archive.org/details/illuminatedbooks0000calk/page/n377/mode/2up>
5. De Hamel, Christopher. *A history of illuminated manuscripts.* London: Phaidon Press, 1994. 272 p. URL: <https://archive.org/details/historyofillumin0000deha/page/n7/mode/2up>